

سرمایه اجتماعی و احساس امنیت (مورد مطالعه: دانش آموزان دبیرستانی منطقه ۴ تهران)

فریبا شایگان*، نوذر امین صارمی**، زینب عباسی***

تاریخ دریافت: ۹۳/۸/۱۷ تاریخ پذیرش: ۹۴/۱/۲۹

چکیده

برای بررسی سرمایه اجتماعی و احساس امنیت با بهره‌گیری از نظریات تئوری پردازان سرمایه اجتماعی هم‌چون پاتنام، فوکویاما، کلمن و بوردیو و بررسی برخی از نظریات مربوط به احساس امنیت همانند نظرات دورکیم، گیلدنز، پارسونز، هورنای و فروم چهارچوب تئوریک تدوین شد. سه شاخص اعتماد اجتماعی، روابط اجتماعی و مشارکت اجتماعی به عنوان شاخص‌های سرمایه اجتماعی انتخاب شدند. بر این اساس چهار فرضیه تدوین شد و به روش پیمایشی با پرسش‌نامه پژوهشگر ساخته و با ۳۶۹ دانش‌آموز دختر مقطع متوسطه منطقه چهار شهر تهران، که با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با حجم نمونه انتخاب شده بودند آزموده شد.

shayegan_fa@yahoo.com

* دانشیار دانشگاه علوم انتظامی امین.

** استادیار دانشگاه علوم انتظامی امین.

*** کارشناس ارشد جمعیت‌شناسی.

نتایج تحقیق نشان داد که رابطه بین سرمایه اجتماعی و احساس امنیت دانش‌آموزان دختر معنادار و مستقیم است، یعنی هرچه میزان سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان بیشتر باشد، احساس امنیت آنان هم بیشتر خواهد بود. هم‌چنین مشارکت اجتماعی با احساس امنیت رابطه مثبت و معنادار دارد. در حالی که روابط اجتماعی با احساس امنیت رابطه معنادار و معکوس دارد و نشان‌دهنده آن است که دانش‌آموزان با روابط اجتماعی کم‌تر احساس امنیت بیش‌تری دارند. هم‌چنین نتایج تحقیق نشان داد که اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان دختر با احساس امنیت آنان رابطه‌ای معنادار ندارد و این فرضیه تأیید نشد.

مفاهیم کلیدی: احساس امنیت، سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، روابط اجتماعی، مشارکت اجتماعی.

مسئله پژوهش

از مسائل بسیار مهمی که از دیرباز تاکنون در اشکال مختلف مطرح بوده است مسئله «امنیت» است که در دنیای امروز و در بسیاری از مباحث سیاسی، اجتماعی و اقتصادی از اهمیت بسیاری برخوردار است. امنیت از نیازها و ضرورت‌های پایه‌ای فرد و جامعه تلقی می‌شود که فقدان یا اختلال در آن پیامدها و بازتاب‌های نگران‌کننده و خطرناکی به دنبال دارد.

شاید تا چند دهه اخیر متفکران اجتماعی بین امنیت و احساس امنیت تفاوتی قائل نبودند، اما به واسطه تغییر و تحولات پس از جنگ جهانی دوم بعد ذهنی امنیت (احساس امنیت) اهمیت غیر قابل انکاری پیدا کرد، تا جایی که بعضی از کارشناسان «احساس امنیت» را در یک جامعه مهم‌تر از وجود امنیت در آن جامعه می‌دانند. زیرا احساس امنیت یکی از شاخص‌های کیفی زندگی شهرهاست و آسیب‌های اجتماعی از مهم‌ترین پیامدهای عدم احساس امنیت به شمار می‌آید. البته احساس امنیت همیشه ملازم وجود امنیت نیست، چه بسا ممکن است در جامعه‌ای برخلاف پایین بودن

شاخص‌های امنیت، مردم احساس امنیت داشته باشند، هم‌چنین ممکن است در جامعه‌ای امنیت وجود داشته باشد اما مردم احساس امنیت نداشته باشند.

با مطالعه ویژگی‌های افراد و احساس امنیت آن‌ها این نتیجه به دست می‌آید که از دو جنس زن و مرد، زنان به سبب ویژگی‌های فیزیکی و روانی و محتاط بودن و نیز شرایط جامعه و آسیب‌پذیر بودن آن‌ها احساس امنیت کم‌تری دارند. بنابراین، احساس امنیت دختران دبیرستانی تا بدان جا اهمیت دارد که بگوییم: وصول به ارزش‌ها و آرمان‌های والای جامعه و هرگونه فعالیت‌هایی که نیاز به بستری ایمن و مطمئن در سطوح مختلف جامعه داشته باشد، همه و همه در گرو احساس امنیت زنان آن جامعه است، که نیمی از جمعیت را شامل می‌شوند. متغیرهای زیادی می‌تواند بر این موضوع تأثیر داشته باشد؛ یکی از این متغیرها سرمایه اجتماعی در بین دانش‌آموزان دختر است. زیرا با توجه به این‌که محقق به سبب شغل دبیری در دبیرستان‌های شهر تهران، سال‌های متمادی را با دانش‌آموزان گذرانده و رابطه تنگاتنگی با آنان داشته است و در نتیجه از نزدیک با ویژگی‌های روحی و روانی آن‌ها آشناست، همیشه نوعی اضطراب و نگرانی و عدم احساس امنیت را در وجود اغلب آن‌ها احساس کرده است و خود دانش‌آموزان هم این نگرانی را مانع پیشرفت خود می‌دانند و ناخودآگاه آن را در همه ابعاد زندگی خود منعکس می‌کنند. بنابراین، با توجه به عدم وجود تحقیقی تجربی در این زمینه انجام این کار ضرورت دارد تا مسئولین از نتایج آن در افزایش احساس امنیت زنان بهره بگیرد.

بنابراین، نگارنده در تحقیق حاضر با توجه به اهمیت نکات ذکرشده، درصدد بررسی رابطه سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان دختر دبیرستانی و احساس امنیت آنان است و سرمایه اجتماعی را به‌عنوان متغیر مستقل و تأثیرگذار (با شاخص‌هایی هم‌چون: اعتماد اجتماعی، گستره روابط اجتماعی و مشارکت اجتماعی) بر احساس امنیت در نظر می‌گیرد و به دنبال پاسخ‌گویی علمی و تحقیقی به این سؤال اصلی است: چه

رابطه‌ای بین سرمایه اجتماعی دختران دبیرستانی و احساس امنیت اجتماعی آنان وجود دارد؟

اهمیت و ضرورت پژوهش

احساس امنیت نقش مهمی در زندگی اجتماعی افراد به‌ویژه دختران دبیرستانی دارد. خصوصاً این‌که دختران در مقطع دبیرستان در سن حساسی از نظر جنسی و اجتماعی قرار دارند و در معرض خطرات زیادی از ناامنی‌های اجتماعی‌اند که باعث به خطر افتادن جان، مال و حیثیت آن‌ها می‌شود. اگر احساس ناامنی در بین دختران جوان یا همان مادران، همسران آینده و به‌طور کلی نوامیس جامعه به وجود آید، این احساس در سطح اجتماع گسترش می‌یابد و عواقب دردناکی برای جامعه به وجود می‌آورد. از این رو ارتقای احساس امنیت در دختران جوان یکی از مهم‌ترین مسائلی است که باید مورد توجه همه افراد جامعه و مسئولان قرار گیرد. از طرفی دانش‌آموزان برای یادگیری و موفقیت تحصیلی، نیاز به آرامش فکری و روانی دارند تا بتوانند مرحله بلوغ جسمی و فکری را به سلامت طی کنند و وارد اجتماع شوند. نگارنده در تحقیق حاضر در نظر دارد که یکی از راه‌هایی که می‌تواند به افزایش احساس امنیت کمک کند (سرمایه اجتماعی) و مطالعه آن بین دانش‌آموزان خصوصاً دختران در کشور ما کم‌تر مورد توجه قرار گرفته است (شجاعی باغینی، ۱۳۸۷: ۶۰) بررسی کند و از نتایج آن برای پیشبرد اهداف آموزشی توسط آموزش و پرورش، آموزش عالی، خانواده‌ها و رسانه‌ها و به طور کلی کلیه مراکزی که به نوعی با برنامه‌ریزی برای افزایش احساس امنیت زنان و ارتقای سرمایه اجتماعی آنان سر و کار دارند بهره‌گیرند و مسئولان امور را در برنامه‌ریزی آموزشی در سطح مدارس، دانشگاه‌ها، ادارات و مؤسسات خدماتی مربوط به زنان و خانواده یاری رسانند.

پیشینه پژوهش

بررسی محققان نشان داد که هیچ تحقیقی با عنوان تحقیق حاضر انجام نشده است. اما در خصوص سرمایه اجتماعی و نیز درباره احساس امنیت با سایر متغیرها تحقیقاتی انجام شده که به معرفی سه مورد از آن‌ها پرداخته می‌شود:

- «بررسی سرمایه اجتماعی با احساس امنیت اجتماعی در میان مادران کودکان کم‌توان ذهنی» (جهان‌آرا و همکاران، ۱۳۹۰): هدف از نگارش این پژوهش بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با احساس امنیت اجتماعی در بین مادران کودکان کم‌توان ذهنی است. این پژوهش سرمایه اجتماعی را با استفاده از تئوری پاتنام در سه بُعد شبکه روابط اجتماعی، اعتماد و همیاری و متغیر وابسته احساس امنیت اجتماعی را با استفاده از تئوری چلبی در چهار بُعد امنیت مالی، جانی، گروهی و فکری سنجیده است.

جامعه آماری پژوهش، با حجم ۲۱۸ نفر، مادران کودکان کم‌توان ذهنی آموزش‌پذیر مدارس استثنایی شهرستان اسلامشهر در سال تحصیلی ۱۳۹۰-۱۳۸۹ است. یافته‌های تحقیق نشان داد که سطح سرمایه اجتماعی و احساس امنیت اجتماعی در جامعه مورد بررسی پایین است. هم‌چنین بین سرمایه اجتماعی و ابعاد آن با احساس امنیت اجتماعی رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد. نتایج تحلیل مسیر نیز نشان داد که متغیر اعتماد بنیادی و متغیرهای زمینه‌ای مدت‌زمان ازدواج، تعداد فرزندان و مقطع تحصیلی با احساس امنیت اجتماعی رابطه دارند.

«هویت اجتماعی و احساس امنیت بین زنان (مطالعه موردی زنان تهران)» (مستوفی، ۱۳۸۹): در این تحقیق با بهره‌گیری از نظریات هویت اجتماعی گیدنز و جنکینز و به روش پیمایشی و با ابزار پرسش‌نامه محقق ساخته حجم نمونه ۲۶۷ نفری از جامعه آماری زنان و دختران ۱۸ سال به بالای شهر تهران آزموده شد. نتایج تحقیق نشان داد افرادی که از هویت اجتماعی قوی‌تر، ارتباط اجتماعی بیش‌تر، هویت فردی بالاتر،

اعتماد به نفس بالاتر و تعلقات مذهبی بالاتری برخوردارند احساس امنیت اجتماعی بالاتری هم دارند. در این تحقیق رابطه اعتماد بنیادین و احساس امنیت تأیید نشد. - «اثرات سرمایه اجتماعی بر روی بهتر شدن وضعیت روانی کودکان مهاجر چینی» (Qiaobing, 2009): این تحقیق بر روی یک نمونه ۷۷۲ نفری از دانش‌آموزان مهاجر و والدین آنهاست که در شانگهای چین زندگی می‌کردند و با یک روش آنالیز مختلط انجام شد. در مجموع مشخص شد که اثر سرمایه اجتماعی خانوادگی به وضعیت سرمایه اجتماعی جامعه مربوط است. جایی که سطوح سرمایه اجتماعی جامعه بالاتر باشد تأثیر سرمایه اجتماعی خانوادگی روی بهبود وضعیت روانی دانش‌آموزان مهاجر بیشتر است.

چارچوب نظری پژوهش

در این بخش ابتدا به صورت مختصر به تعریف امنیت و احساس امنیت پرداخته می‌شود. سپس نظریه‌های علمی مربوط مطرح می‌شود و در ادامه تعاریف و مباحث نظری مربوط به سرمایه اجتماعی آورده می‌شود.

برخی از صاحب‌نظران در تعریف امنیت به مفهوم رهایی از تهدیدها و مقابله با آن تأکید داشته‌اند. جان مورز معتقد است: امنیت به معنی رهایی نسبی از تهدیدهای زیان‌بخش است (ربیعی، ۱۳۸۳: ۱۳). از دیدگاه هافمن، امنیت پشتیبانی و حمایت یک ملت از حمله دیگران و مصون داشتن فعالیت‌های اقتصادی مردم از جریان‌های ویرانگر بیرونی است (هافمن، ۱۹۸۱).

در فرهنگ قرآن مفهوم امنیت شامل تمام حوزه‌های زندگی (مادی و معنوی، فردی و اجتماعی، داخلی و خارجی و سیاسی و اقتصادی) می‌شود؛ زمانی می‌توان به این مفهوم دست یافت که در سایه تقوا، توکل، احترام به حقوق دیگران، اجرای قسط و عدالت و برابری و برادری، دفاع و حمایت از مظلوم و محروم، برخورد با مفسد و

مجرم، رفع فقر و مسکن، تأمین معیشت و رفاه، حفظ آزادی‌های مشروع مردم و حاکمیت معیارهای انسانی و الهی بتوان به سر برد (اسلامی، ۱۳۸۹).

احساس امنیت حالتی است که آحاد جامعه هراس و بیمی نسبت به حقوق و آزادی‌های مشروع خود نداشته باشند و به هیچ وجه حقوق آنان به مخاطره نیفتد (دلاور، ۱۳۷۸: ۱۲). احساس امنیت را می‌توان در سطح فردی (در حوزه روان‌شناسی) و در سطح جمعی (در حوزه جامعه‌شناسی) مورد تعمق قرار داد. در سطح روان‌شناختی افراد احساس امنیت را به صورت‌های گوناگون یعنی اعتماد، آرامش و رهایی از اضطراب و ترس در رابطه با برآورده شدن نیازهای خود در حال و آینده تجربه می‌کنند؛ بنابراین، امنیت اولاً یک احساس است؛ ثانیاً این احساس مربوط به رفع نیازهای خود در آینده است. در سطح جامعه‌شناختی احساس امنیت در واقع یک تولید اجتماعی است، یعنی همه نهادهای اجتماعی در شکل‌گیری آن نقش ایفا می‌کنند (بیات، ۱۳۸۸: ۱۴).

احساس امنیت از نگاه آنتونی گیدنز

گیدنز به طرح «امنیت وجودی» به عنوان یکی از صورت‌های مهم امنیت پرداخته است و از ضرورت «امنیت وجودی» برای مقاومت در مقابل هجوم گسترده و بی‌سابقه مخاطرات نهادهای مدرنیت سخن می‌گوید (گیدنز، ۱۳۷۷: ۱۱۰). گیدنز احساس امنیت را به اعتماد ربط می‌دهد. به نظر او دو نوع قابلیت اعتماد وجود دارد: یک نوع قابلیت اعتمادی که در بین افرادی که آشنایی کامل با هم دارند صورت می‌گیرد، که مبنای آن شناخت دقیق و آشنایی طولانی است و افراد صلاحیت لازم برای قابلیت اعتماد را به صورت تجربی به یکدیگر اثبات کرده‌اند؛ نوع دوم قابلیت اعتمادی است که در بین افرادی صورت می‌گیرد که به صورت تجربی از هم شناخت کامل ندارند و به اصطلاح

نسبت به هم غریبه‌اند؛ اما افراد تحت تأثیر نظام‌های تخصصی و کارشناسی مجبورند به دیگران اعتماد کنند.

گیدنز در پاسخ به این سؤال که «امنیت وجودی چگونه حاصل می‌شود؟» بحث اعتماد بنیادین را مطرح می‌کند. اعتماد بنیادین تشکیل‌دهنده رابطه‌ای است که جهت‌گیری عاطفی و شناختی به سوی دیگران، به سوی دنیای عینی و به سوی هویت شخص از آن سرچشمه می‌گیرد (بیات، ۱۳۸۸: ۱۱۲).

احساس امنیت از دیدگاه پارسونز

از نظر پارسونز در جامعه با مسئله‌ای به نام انتقال ارزش‌های اساسی به افراد روبه‌رو هستیم؛ و این ارزش‌هاست که کیفیت عمل فرد را تعیین می‌کند و در بقای نظم سهیم است؛ زیرا اعضای یک جامعه ارزش‌های آن را می‌پذیرند و به هنجارهای آن گردن می‌نهند. پارسونز مانند دورکیم دلیل این امر را افرادی می‌داند که آن هنجارها و ارزش‌ها را درونی می‌کنند و از این طریق آن ارزش‌ها و هنجارها جزء اعتقادات درونی، امتیازات شخصی و انتظارات افراد از یکدیگر می‌شود (ترنر، ۱۳۷۳: ۵۳).

پارسونز می‌گوید: به دلیل وجود اشکال سازمان‌یافته‌ای مانند خانواده و نظام‌های تعلیم و تربیت که ارزش‌های استقرار یافته را در اعضای جدید جامعه القا می‌کند و در هر جامعه ارزش‌ها رو به سوی ثبات دارند؛ جامعه برای رسیدن افراد به اهداف، وسایل متناسب تعبیه کرده و زمینه رفع نیاز افراد در جامعه فراهم می‌شود؛ در این فرایند ارزش‌ها و هنجارهای مشترک پذیرفته شده بر رفتار افراد حاکمیت کرده و یکپارچگی و وفاق عمومی به دست می‌آید؛ نتیجه این یکپارچگی و وفاق احساس امنیت افراد در جامعه است (بیات، ۱۳۸۸: ۱۰۳).

نظریه‌های روان‌شناسی اجتماعی احساس امنیت

نظریه‌های روان‌شناسی در تبیین امنیت و به‌ویژه احساس امنیت توجه خاصی نشان می‌دهند و بستر امنیت را در قضاوت‌های افراد جست‌وجو می‌کنند. در این فضا مفهوم امنیت و احساس امنیت به عنوان «رهایی افراد از هرگونه دغدغه و نگرانی» توضیح داده می‌شود (بیات، ۱۳۸۸: ۱۱۹).

کارن هورنای با اذعان به تأثیر محیط اجتماعی در شکل‌گیری کنش‌های افراد، تحلیل خود را از سطح خرد به سطح میانی و ساختارهای اجتماعی می‌کشاند (بیات، ۱۳۸۸: ۱۲۰).

به نظر **فروم** انسان‌ها زندگی خود را به صورت یک اتحاد جهانی با یکدیگر و با دنیای اطرافشان آغاز کردند. در این نقطه احساس هویت کامل آن‌ها را از تنها بودن برحذر داشت، اما به طبیعت پیوندشان داد (لان‌دین، ۱۳۷۸: ۲۹۹).

مفهوم و تعاریف سرمایه اجتماعی

اولین بار در سال ۱۹۶۱، کتابی در امریکا به وسیله شخصی به نام ژان‌ژاکوب نوشته شد که در آن اصطلاح سرمایه اجتماعی را به کار برد و منظورش این بود که در حاشیه‌نشین‌های شهر ویژگی‌ها و خصلت‌هایی وجود دارد که آن‌ها می‌توانند به‌خوبی با همدیگر ارتباط برقرار کنند و گروه‌هایی را تشکیل دهند که خودشان مسائل و مشکلاتشان را حل کنند (توسلی، ۱۳۸۴: ۲).

کلمن سرمایه اجتماعی را به عنوان منبع مفید و قابل دسترس برای یک کنشگر تعریف می‌کند (کلمن، ۱۹۹۸).

از نظر پاتنام سرمایه اجتماعی عبارت است از «ویژگی‌های حیات اجتماعی - شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد - که مشارکت‌کنندگان را قادر می‌سازد تا به صورت مشترک عمل کنند و به صورت مؤثرتر و کاراتر اهداف مشترک خود را محقق سازند» (پاتنام،

۱۹۹۵). بوردیو^۱ سرمایه اجتماعی را منبعی حقیقی یا مجازی به حساب می‌آورد که فرد یا گروه به واسطه موقعیتش در ارتباطی که روابط دیرینه و تا حدودی نهادی شده دارد، به دست می‌آورد (Bourdieu, 1985).

ایده اصلی سرمایه اجتماعی از دیدگاه ولکاک و نارایان این است که خانواده، دوستان و آشنایان یک فرد یک دارایی مهم را تشکیل می‌دهند که می‌توان در یک بحران از آن استمداد کرد، به خاطر خودش از آن استفاده کرد و آن را برای کسب منافع به کار گرفت (شجاعی باغینی، ۱۳۸۷: ۳۲۹).

می‌توان گفت: همه تعاریف سرمایه اجتماعی در این نکته توافق دارند که اجزایی هم‌چون هنجارها، اعتماد و بده‌بستان که در روابط اجتماعی عمل می‌کنند جزئی از این مفهوم‌اند و عملکرد اجزای فوق و کارکرد سرمایه اجتماعی در راستای گسترش و تسهیل همکاری و کنش جمعی است.

مرجایی سرمایه اجتماعی را به سه دسته تقسیم کرده است: سرمایه اجتماعی گروهی که اغلب در بین اعضای یک خانواده یا در بین اعضای یک گروه مذهبی وجود دارد، سرمایه اجتماعی بین گروهی که توسط گروه‌های عرضی ولی ضعیف‌تر از سرمایه اجتماعی گروهی مشخص می‌شود و سرمایه اجتماعی ارتباطی که توسط ارتباط بین افرادی که به طبقات مختلف قدرت یا منزلت اجتماعی متفاوتی تعلق دارند مشخص می‌شود (مرجایی، ۱۳۸۴: ۱۲۴).

سرمایه اجتماعی از دیدگاه جمیز کلمن

کلمن از سرمایه اجتماعی برای تبیین تفاوت‌ها در زندگی افراد استفاده می‌کند. از نظر کلمن، سرمایه اجتماعی نوعی از سرمایه است که مانند دیگر اشکال سرمایه مولد بوده و امکان دستیابی به اهداف معینی را که در نبود آن دست‌نیافتنی‌اند فراهم

می‌سازد و سرمایه اجتماعی سبب می‌شود تا هزینه‌های دستیابی به اهداف معین کاهش یابد؛ اهدافی که در نبود سرمایه اجتماعی دستیابی به آن‌ها فقط با صرف هزینه‌های زیاد امکان‌پذیر می‌شود. بدین ترتیب، کلمن بر سودمندی سرمایه اجتماعی تأکید می‌ورزد و آن را منبعی برای همکاری روابط دوجانبه و توسعه اجتماعی می‌داند (کلمن، ۱۳۷۷: ۴۶۲).

کلمن به جای تعریف سرمایه اجتماعی بر حسب ماهیت و محتوا، به کارکرد آن توجه دارد. او سعی می‌کند به این مسئله بپردازد که چه ویژگی‌هایی از روابط اجتماعی است که می‌تواند منابع سرمایه‌ای سودمند را برای افراد ایجاد کند؟ برای پی بردن به پاسخ این سؤال او در بررسی ویژگی‌های روابط اجتماعی که می‌تواند منابع سرمایه‌ای سودمندی برای افراد تشکیل دهد به شش مورد اشاره دارد: تعهدات و انتظارات، ظرفیت بالقوه اطلاعات، هنجارها و ضمانت‌های اجرایی تأثیرگذار، روابط اقتدار، سازمان‌های اجتماعی انطباق‌پذیر و سازمان‌های تعمدی (Karner, 2000: 2638).

سرمایه اجتماعی از دیدگاه رابرت پاتنام

از نظر پاتنام سرمایه اجتماعی، بر خلاف سایر سرمایه‌ها که خصوصی‌اند، کالایی عمومی است و می‌گوید: سرمایه اجتماعی یکی از ویژگی‌های سازمان اجتماعی است که هماهنگی و همکاری را برای منافع متقابل تسهیل می‌کند (پاتنام، ۱۳۸۰: ۲۹۱). این ویژگی‌ها که شامل شبکه‌های رسمی و غیررسمی ارتباطات و مبادلات، اعتماد اجتماعی و هنجارهای تعاملات متقابل در جامعه است، اعتماد بین آحاد جامعه را افزایش می‌دهد و هر چه سطح اعتماد در جامعه‌ای بالاتر باشد، احتمال همکاری هم بیشتر خواهد بود. پاتنام در بحث از اعتماد با توجه به شعاع اعتماد، به دو نوع اعتماد شخصی و اعتماد اجتماعی اشاره دارد و نوع دوم را برای جامعه سودمندتر می‌داند. از نظر او اعتماد اجتماعی به همان اندازه که یک نگرش شخصی است، دارایی ضروری نظام اجتماعی نیز به شمار می‌رود (پاتنام: ۱۳۸۴: ۱۱).

سرمایه اجتماعی از دیدگاه فرانسیس فوکویاما

مباحث و مطالعات فوکویاما درباره سرمایه اجتماعی نیز مانند پاتنام در سطح کلان دنبال شده است. بنابراین، تعریف او از سرمایه اجتماعی نیز طبعاً تعریفی جمعی است. او در تعریف سرمایه اجتماعی می‌گوید: سرمایه اجتماعی را به‌سادگی می‌توان به عنوان مجموعه معینی از هنجارها یا ارزش‌های غیررسمی تعریف کرد که اعضای گروهی که همکاری و تعاون میانشان مجاز است در آن سهیم‌اند. هنجارهایی که سرمایه اجتماعی تولید می‌کند اساساً باید شامل سجایایی از قبیل صداقت، ادای تعهدات و ارتباطات دوجانبه باشند (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۱).

از نظر فوکویاما سیستم‌های بسته‌ای که با محیط بیرون خود ارتباط ندارند سرمایه اجتماعی مناسبی ندارند. بر این اساس، گروه‌هایی که حتی با تعداد اعضای زیاد منسجم‌اند و به یکدیگر اعتماد دارند اگر نتوانند با گروه‌های دیگر رابطه مؤثری برقرار کنند، نمی‌توانند از فرصت‌ها و منابع موجود در محیط پیرامون خود به‌خوبی استفاده کنند (احمدآقایی: ۱۳۸۱).

از دیدگاه او خانواده نوع مهمی از سرمایه اجتماعی به شمار می‌آید که زوال آن در جامعه آمریکا به افزایش جرم و جنایت، خودکشی، الکلیسم، مصرف مواد مخدر و فرزندان نامشروع منجر شد. از سوی دیگر کاهش مشارکت‌های مدنی و کاهش اعتماد افراد به یکدیگر نتیجه زوال خانواده و از نشانه‌های فروپاشی بزرگ به زعم فوکویاما است (Fukuyama, 1999).

عناصر و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی

از بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سه مؤلفه ذیل مد نظر است:

- اعتماد اجتماعی:^۱ اعتماد اجتماعی ایجادکننده تعاون و همیاری است و فقط در این حالت است که در عین وجود تفاوت‌ها قادر به حل مشکلات و انجام تعهدات اجتماعی می‌شود. آنتونی‌گیدنز اعتماد و تأثیر آن بر فرایند توسعه را زیربنا و زمینه‌ساز اصلی در جوامع مدرن می‌داند (اکبری، ۱۳۸۳: ۱۱).

بی‌اعتمادی پدیده‌ای روان‌شناختی است که فرد اطمینان به خود را از دست می‌دهد و به ناتوانی خود اذعان دارد. بحران سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در سطح جامعه و فراگیر شدن آن باعث بی‌اعتمادی افراد می‌شود. شدت چنین وضعیتی نزول معیارهای اخلاقی فرد و نادیده گرفتن معیارهای جمعی و در نهایت تجاوز به حقوق دیگران حتی به صورت آشکار و به صورت باجگیری‌های مختلف است (همان: ۱۲).

- روابط اجتماعی:^۲ برقراری ارتباط و برخورداری از مهارت‌های ارتباطی لازمه اساسی و بنیادین انجام کنش اجتماعی و رفتار است. از این طریق موفقیت‌هایی را کسب می‌کنند که به تنهایی قادر به دست یافتن به آن‌ها نیستند یا با دشواری بسیار موفق به کسب آن‌ها می‌شوند (فیلد، ۱۳۸۶: ۳۱). در تعریف جیمز کلمن سرمایه اجتماعی برای توصیف روابط بین مردم، گروه‌ها و جماعت‌هایی که اعتماد یا التزام‌های دوطرفه را به وجود می‌آورند استفاده می‌شود (کلمن، ۱۳۷۷: ۴۶۲).

به این ترتیب، سرمایه اجتماعی عبارت است از مجموع آن دسته از ارتباطات و شبکه‌های ارتباط اجتماعی که در جامعه موجودند به طوری که افزایش ارتباطات فردی و گروهی به افزایش میزان سرمایه اجتماعی در گروه و جامعه منجر می‌شود و از سوی دیگر سرمایه اجتماعی نیز بسترهای لازم را برای افزایش سطح روابط و مناسبات فردی و اجتماعی فراهم می‌سازد (همان).

---

1. social trust
2. social relation

- مشارکت اجتماعی: ^۱ مشارکت اجتماعی را می‌توان فرایند سازمان‌یافته‌ای دانست که از سوی افراد جامعه به صورت آگاهانه، داوطلبانه و جمعی با در نظر داشتن هدف‌های مشخص به منظور سهم‌پذیری در منابع قدرت انجام می‌گیرد. شهود چنین مشارکتی وجود نهادهای مشارکتی مانند انجمن‌ها، گروه‌ها، سازمان‌های محلی و غیردولتی است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳: ۲۹۲).

مشارکت اجتماعی از طریق تقویت احساس عضویت در جمع، تقویت احساس اشتراک در ارزش‌ها و هنجارهای جامعه، تقویت اهداف جمعی، تقویت همکاری و روحیه تعاون در جامعه و توسعه اقتدار ملی از طریق تقویت انسجام اجتماعی، سرمایه اجتماعی را افزایش می‌دهد و تحکیم و انسجام اجتماعی را تضمین می‌کند (بیات، ۱۳۸۶: ۳۱۹).

موضوع مقاله حاضر بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و احساس امنیت دانش‌آموزان دختر دبیرستانی شهر تهران است. بنابراین، برای بررسی میزان احساس امنیت به نقطه‌نظرات جامعه‌شناسانی مانند گیدنز، پارسونز، بوردیو و هم‌چنین روان‌شناسانی مانند هورنای و فروم پرداخته شده و کلیه داده‌های به‌دست‌آمده با توجه به این دیدگاه‌ها مورد نظر است. برای بررسی میزان سرمایه اجتماعی به نظریات جامعه‌شناسانی مانند رابرت پاتنام، فوکویاما و به‌ویژه جیمز کلنن تأکید شد. زیرا تمرکز اصلی جیمز کلنن در محیط مدرسه صورت گرفته و رابطه اجتماعی را به عنوان سرمایه اجتماعی می‌داند. بنابراین، مدارس را به‌مثابه مناسب‌ترین محیط برای بررسی سرمایه اجتماعی می‌داند و معتقد است افزایش سرمایه اجتماعی نتایج سودمندی برای ارتباطات بهتر و موفقیت‌های تحصیلی گسترده‌تر به وجود می‌آورد. این اندیشمندان سرمایه اجتماعی را دارای سه

مؤلفه کلیدی شامل اعتماد، روابط اجتماعی و مشارکت اجتماعی می‌دانند که هر کدام به طریقی به نقش مثبت سرمایه اجتماعی در احساس امنیت افراد معتقدند و به نوعی می‌توان آن را با ایجاد احساس امنیت افراد پیوند داد. بر اساس آنچه ذکر شد در این تحقیق سرمایه اجتماعی با مؤلفه‌های اعتماد (بنیادی، بین شخصی و انتزاعی)، شبکه ارتباطی افراد (ارتباط با هم‌کلاسی‌ها یا با دوستان، روابط خویشاوندی، ارتباط با مربیان آموزشی و نیز از طریق عضویت رسمی در انجمن‌ها و گروه‌های داوطلبانه و ...) و مشارکت اجتماعی (مشارکت دانش‌آموزان که به صورت عضویت، نظارت، اجرا و تصمیم‌گیری در امور مدرسه و محیط اجتماعی اطراف مانند بسیج، مساجد و نیز تمایل دانش‌آموزان به مشارکت اجتماعی) به عنوان متغیرهای مستقلی در نظر گرفته شده‌اند که ممکن است در احساس امنیت (جانی، مالی و آبرویی) دختران دانش‌آموز تأثیرگذار باشند. فرض بر این است که دانش‌آموزانی که از سرمایه اجتماعی بالاتری برخوردارند در زندگی هم احساس امنیت بیشتری دارند. بر این اساس، فرضیات تحقیق مطرح می‌شود:

- بین سرمایه اجتماعی و احساس امنیت اجتماعی دانش‌آموزان دختر رابطه وجود دارد؛

- بین اعتماد اجتماعی و احساس امنیت اجتماعی دانش‌آموزان دختر رابطه وجود دارد؛

- بین شبکه ارتباطات اجتماعی و احساس امنیت اجتماعی دانش‌آموزان دختر رابطه وجود

دارد؛

- بین مشارکت اجتماعی و احساس امنیت اجتماعی دانش‌آموزان دختر رابطه وجود دارد.

تعریف نظری و عملیاتی متغیرهای پژوهش

احساس امنیت^۱

حالتی است که آحاد جامعه هراس و بیمی نسبت به حقوق و آزادی‌های مشروع خود نداشته باشند و به هیچ وجه حقوق آن‌ها به مخاطره نیفتد. احساس امنیت، اعتماد، آرامش و رهایی از اضطراب و ترس در گرو برآورده شدن نیازهای خود در حال و آینده است (بیات، ۱۳۸۸: ۱۵).

احساس امنیت در این پژوهش در سه بعد در سطح ترتیبی سنجیده شده است: ۱. بعد جانی شامل احساس نگرانی از تنها سوار شدن در خودروهای مسافرکش شخصی، احساس نگرانی از حضور در اماکن عمومی و پارک‌ها بدون همراهی والدین، ترس از تردد در محل‌های خلوت و در هنگام شب، ترس از مورد حمله قرار گرفتن از سوی جنس مخالف، ترس از عرض اندام و قدرت‌نمایی اراذل و اوباش، ۲. بعد حیثیتی شامل ترس از فیلم‌برداری در مجالس و مهمانی‌ها و ترس از هتک حرمت از سوی جنس مخالف و ۳. بعد مالی شامل ترس از ربوده شدن لوازم قیمتی در خیابان و ترس از ربوده شدن لوازم شخصی در مدرسه.

سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی پتانسیل نهفته در روابط بین افراد یک جامعه است که باعث انجام امورات آن‌ها می‌شود (سعادت: ۱۳۸۴). بنابراین، اندیشه اصلی سرمایه اجتماعی این است که خانواده، دوستان و همکاران دارای بسیاری مهمی را تشکیل می‌دهند که یک فرد می‌تواند در شرایط بحرانی از آن‌ها بهره‌گیرد یا برای منافع مادی استفاده کند. البته این مسئله برای گروه بیش‌تر صدق می‌کند (ولکاک و نارایان به نقل از شجاعی باغینی، ۱۳۸۷: ۳۹۲).

---

1. Security to feel

در این پژوهش برای سنجش سرمایه اجتماعی از سه شاخص اعتماد اجتماعی (با ۲۱ گویه در سه بعد اعتماد بنیادی، شخصی و انتزاعی)، ارتباطات اجتماعی (با ۱۶ گویه) و مشارکت اجتماعی (با ۱۰ گویه) پرسش شد.

اعتماد اجتماعی

تمایل به خطرپذیری در بطن اجتماع بر مبنای حسن اطمینان است به نحوی که دیگران بر اساس انتظار ما پاسخ دهند و به روش مالی حمایتی دوجانبه عمل کنند یا حداقل قصد آزاردهی نداشته باشند (ولکاک و نارایان، ۱۳۸۴: ۵۲۵). اعتماد خود شامل اعتماد شخصی (بنیادی)، اعتماد بین شخصی (خانواده، فامیل، دوستان و معلمان)، اعتماد عام یا اعتماد تعمیم‌یافته (اعتماد به غریبه‌ها و کسانی که آن‌ها را نمی‌شناسند اما نقش ساختاری دارند)، اعتماد به سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی (نهاد خانواده، آموزش و پرورش، نهاد اقتصاد، نهاد دین و رسانه‌ها) اعتماد درون‌گروهی و اعتماد برون‌گروهی است.

در این پژوهش منظور اعتمادی است که دانش‌آموزان به هم‌کلاسی‌ها، معلمان، مسئولان مدرسه، دوستان و خویشان، اعضای خانواده، گروه‌های مرجع، اولیای مدرسه، پلیس و نیروی انتظامی، پزشک، هیئت امنای مسجد، صدا و سیما، تبلیغات رسانه‌ای، فضای مجازی، مسافرکش شخصی و ... دارند که با ۲۱ گویه در سطح ترتیبی سنجیده شد.

ارتباطات اجتماعی

ارتباطات اجتماعی محدوده کسانی است که فرد با آن‌ها ارتباط دارد و بر آنان تأثیر می‌گذارد یا از آنان تأثیر می‌پذیرد. این شبکه می‌تواند گسترده یا محدود باشد. تعریف شبکه ارتباطی از این حیث اهمیت دارد که گیدنز معتقد است: افراد نسبت به

ارتباطی که با دیگران دارند دارای تنوع مراجع‌اند و از بین مراجع متنوع حق انتخاب دارند (گیدنز، ۱۳۷۸).

در این مقاله حدود و گستره روابط اجتماعی دانش‌آموزان در سه بعد شبکه خانوادگی (میزان ارتباط با اعضای خانواده و اقوام)، گروه دوستان و هم‌کلاسی‌ها (تعداد دوستان صمیمی و میزان ارتباط با دوستان خارج و داخل مدرسه) و شبکه‌های اجتماعی (عضویت در انجمن‌ها و تشکل‌های رسمی و غیررسمی و مجازی و میزان فعالیت در آن‌ها) با ۱۶ گویه در سطح ترتیبی سنجیده می‌شود.

مشارکت اجتماعی

بر گسترش روابط بین گروهی در قالب انجمن‌های داوطلبانه، باشگاه‌ها، اتحادیه‌ها و گروه‌هایی دلالت دارد که معمولاً خصلتی محلی و غیردولتی دارند و هدفشان مشارکت و درگیر کردن مردم در فرایندهای اجتماعی است. هم‌چنین بر آن دسته از فعالیت‌هایی دلالت دارد که از طریق آن‌ها اعضای یک جامعه در امور محله، شهر و مدرسه شرکت کرده و به طور مستقیم و غیرمستقیم در شکل دادن حیات اجتماعی مشارکت دارند (محسنی تبریزی، ۱۳۸۰: ۴-۸).

در این پژوهش مشارکت دانش‌آموزان در خانواده (تصمیم‌گیری‌ها، انواع فعالیت‌ها) در اقدام‌های جمعی (سرود، برنامه صبحگاهی، اردوهای تفریحی و علمی و ورزشی)، شرکت در جلسات و حلقه‌های مطالعاتی (خواندن کتاب به صورت گروهی، جلسات قرآن، مراسم عزاداری و اعیاد) و شرکت در شبکه‌های اجتماعی (مسجد، انجمن‌های رسمی، سازمان‌ها و نهادهای مختلف) در سطح ترتیبی مورد سنجش قرار می‌گیرد.

روش پژوهش

از آنجایی که این تحقیق به مطالعه و بررسی احساس امنیت دانش‌آموزان و تأثیر میزان سرمایه اجتماعی در آن می‌پردازد، از مجموع روش‌های تحقیق مرسوم در مطالعات اجتماعی برای سنجش نگرش افراد «شیوه پیمایشی» مناسب‌ترین روش است. دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه منطقه ۴ شهر تهران در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۲ جامعه آماری تحقیق‌اند. طبق بررسی‌های صورت‌گرفته و آمار منتشرشده از سوی سازمان آموزش و پرورش منطقه ۴ تهران جمعیت این دانش‌آموزان ۹۵۶۰ نفر است که حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۶۹ نفر شد که محقق ۴۰۰ پرسش‌نامه تکمیل کرد. انتخاب افراد بر اساس نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای بود به این نحو که در مرحله اول، منطقه ۴ شهر تهران به ۴ بخش شمال، جنوب، شرق و غرب تقسیم شد، در خوشه بعدی از هر قسمت به صورتی تصادفی یک دبیرستان دخترانه انتخاب و در مرحله سوم از هر مدرسه، از هر پایه و هر رشته یک کلاس درس به صورت تصادفی انتخاب شدند و در نهایت از بین دانش‌آموزان هر کلاس به تناسب حجم نمونه، دانش‌آموزان به صورت تصادفی انتخاب و به پرسش‌نامه‌ها پاسخ دادند.

روایی پرسش‌نامه با استخراج فرضیات از دل تئوری‌ها و تعریف دقیق و علمی مفاهیم از بعد نظری و عملیاتی و بهره‌گیری از نظرهای کارشناسان علوم اجتماعی و اساتید راهنما و مشاوران صورت گرفت. هم‌چنین از سؤالات سایر تحقیقات بهره‌گیری شد. به طوری که برای هر سؤال از چندین گویه استفاده شده است. سپس اصلاحات لازم در سؤالات صورت گرفت، به نحوی که پرسش‌نامه از روایی بالایی برخوردار شد و آنچه واقعاً باید سنجیده می‌شد به دست آمد. پایایی یک تحقیق یعنی اگر محقق دیگری با همان گویه‌ها به سنجش متغیرها بپردازد، به همان نتیجه‌ای برسد که اکنون به دست آمده است. برای سنجش پایایی و ماندگاری ابزار تحقیق ابتدا یک پیش‌آزمون به تعداد ۳۰ نفر انجام گرفت و سپس با استفاده از نرم‌افزار Spss و با استفاده از تکنیک

آلفای کرونباخ^۱ برآورد پایایی شد که بعد از حذف تعدادی از سؤالات ضریب محاسبه شده (۸۷ درصد) مبین پایایی پرسش‌نامه است.

یافته‌های پژوهش

یافته‌ها در سه بخش توصیف پاسخ‌گویان، توصیف متغیرها و آزمون فرضیات ارائه می‌شود:

جدول ۱. تحصیلات پاسخ‌گویان

ردیف	پایه	درصد
۱	اول دبیرستان	۲۶/۸
۲	دوم دبیرستان	۳۰/۹
۳	سوم دبیرستان	۴۲/۳
۴	جمع	۱۰۰

از تعداد ۳۶۹ نفر، ۲۷ درصد (۹۹ نفر) اول دبیرستان، ۳۱ درصد (۱۱۴ نفر) دوم دبیرستان و ۴۲ درصد (۱۵۶ نفر) سوم دبیرستان بودند. میانگین سنی پاسخ‌گویان ۱۷ سال است.

احساس امنیت متغیر وابسته این تحقیق است که برای سنجش آن ۹ گویه طرح شد که در جدول ذیل می‌آید:

جدول ۲. درصد احساس ناامنی پاسخ‌گویان در هر یک از شرایط ذیل

ردیف	مقوله	زیاد	متوسط	کم
۱	ترس از تنهایی سوار شدن در خودروهای مسافرکش شخصی	۴۷/۲	۲۸/۷	۲۴/۱
۲	ترس از حضور در اماکن عمومی و پارک‌ها بدون همراهی والدین	۱۴/۹	۲۳/۳	۶۱/۲
۳	ترس از تردد در نقاط خلوت و شب در خیابان	۶۹/۱	۱۶/۸	۱۴/۱
۴	ترس از مورد حمله قرار گرفتن از سوی جنس مخالف	۶۹/۹	۱۴/۴	۱۵/۷
۵	ترس از عرض اندام و قدرت‌نمایی اراذل و اوباش	۶۳/۴	۱۸/۴	۱۷/۱
۶	ترس از فیلم‌برداری در مجالس و مهمانی‌ها	۱۹/۲	۲۶/۳	۵۳/۹
۷	ترس از هتک حرمت از سوی جنس مخالف	۵۰/۷	۲۶/۳	۲۱/۷
۸	ترس از ربنده شدن لوازم قیمتی در خیابان	۴۵	۲۶	۲۸/۲
۹	ترس از ربنده شدن لوازم شخصی در مدرسه	۱۳	۲۰/۹	۶۵/۹

همان گونه که نتایج نشان می‌دهد: ۷۰ درصد پاسخ‌گویان از این‌که مورد حمله جنس مخالف قرار بگیرند به میزان زیادی می‌ترسند و احساس نگرانی می‌کنند، ۶۹ درصد هم از تردد در نقاط خلوت و شب در خیابان به میزان زیادی هراس دارند، ۶۳ درصد از دانش‌آموزان پاسخ‌گو به پرسش‌نامه از عرض اندام و قدرت‌نمایی اراذل و اوباش و ۵۱ درصد از هتک حرمت از سوی جنس مخالف در جامعه به میزان زیادی احساس ترس و نگرانی دارند. این احساس درباره سوار شدن در خودروهای مسافرکش شخصی به میزان ۴۷ درصد است.

کم‌ترین ترس و احساس نگرانی مربوط به ربنده شدن لوازم شخصی در مدرسه با ۶۶ درصد است، که البته ترس از ربنده شدن لوازم قیمتی در خیابان ۴۵ درصد به میزان زیاد در بین دانش‌آموزان رواج دارد. ۶۱ درصد هم به میزان کمی از حضور در اماکن

عمومی و پارک‌ها بدون همراهی والدین می‌ترسند و فقط ۱۵ درصد از این مسئله به میزان زیادی هراس دارند. ترس از فیلم‌برداری در مجالس و مهمانی‌ها هم در ۵۴ درصد به میزان کم و در ۱۹ درصد به میزان زیادی وجود دارد. با توجه به نتایج به دست آمده می‌توان احساس امنیت کلی پاسخ‌گویان را در جدول ذیل مشاهده کرد:

جدول ۳. درصد احساس امنیت پاسخ‌گویان در کل

ردیف	مقوله	زیاد	متوسط	کم
۱	بعد مالی	۲۶/۶	۴۶/۳	۲۷/۱
۲	بعد جانی	۳۷/۴	۴۶/۹	۱۵/۷
۳	بعد حیثیتی	۳۳/۱	۴۹/۳	۱۷/۶
۴	جمع کل	۳۷/۷	۴۷/۲	۱۵/۲

همان‌طور که نتایج نشان می‌دهد: از بعد مالی ۴۶ درصد پاسخ‌گویان احساس امنیت متوسط، ۲۷ درصد در حد کم و ۲۷ درصد احساس امنیت زیاد دارند. ۴۷ درصد پاسخ‌گویان در بعد جانی در حد متوسطی احساس امنیت دارند، ۳۷ درصد در حد زیاد و ۱۶ درصد به میزان کمی احساس امنیت دارند. در بعد حیثیتی ۳۳ درصد به میزان زیاد، ۴۹ درصد در حد متوسط و ۱۸ درصد به میزان کم احساس امنیت می‌کنند. در کل احساس امنیت ۴۷ درصد پاسخ‌گویان در حد متوسط، ۳۸ درصد به میزان زیاد و احساس امنیت ۱۵ درصد از دانش‌آموزان هم به میزان کم بوده است.

بررسی سرمایه اجتماعی و ابعاد آن

سرمایه اجتماعی از جمع اعتماد اجتماعی، روابط اجتماعی و مشارکت اجتماعی پاسخ‌گویان به دست آمد که نتیجه آن در جدول ذیل مشخص است.

جدول ۴. میزان سرمایه اجتماعی پاسخ‌گویان در کل

ردیف	مقوله	درصد
۱	زیاد	۱۳
۲	متوسط	۷۲/۴
۳	کم	۱۴/۶

با توجه به نتایج به دست آمده از کل پرسش‌نامه، بیش‌تر پاسخ‌گویان یعنی ۷۲ درصد آنان سرمایه اجتماعی شان در حد متوسط بود. ۱۵ درصد سرمایه اجتماعی کم و ۱۴ درصد هم به میزان زیادی سرمایه اجتماعی داشتند.

جدول ۵. رتبه‌بندی فریدمن برای میزان سرمایه اجتماعی پاسخ‌گویان

ردیف	مقوله	میزان تأثیر
۱	ارتباط اجتماعی	۲/۱۵
۲	مشارکت اجتماعی	۱/۹۴
۳	اعتماد اجتماعی	۱/۹۱

در سرمایه اجتماعی افراد به ترتیب ارتباط اجتماعی، مشارکت اجتماعی و اعتماد اجتماعی پاسخ‌گویان بر سرمایه اجتماعی آنان تأثیرگذار است. این آزمون با سطح ۹۹ درصد اطمینان تأیید شده است.

آزمون فرضیات

فرضیه اول رابطه بین سرمایه اجتماعی افراد و احساس امنیت آن‌ها را مورد نظر داشت که نتایج در جدول ذیل آمده است.

جدول ۶. درصد ارتباط بین سرمایه اجتماعی و احساس امنیت پاسخ‌گویان

ردیف	سرمایه اجتماعی		احساس امنیت	
	زیاد	متوسط	کم	جمع
۱	۴۷/۹	۳۷/۵	۲۹/۶	۳۷/۷
۲	۴۳/۸	۴۶/۴	۵۳/۷	۴۷/۲
۳	۸/۳	۱۶/۱	۱۶/۷	۱۵/۲
۴	۱۳	۷۲/۴	۱۴/۶	۱۰۰

جدول ۷. آزمون ارتباط بین سرمایه اجتماعی و احساس امنیت پاسخ‌گویان

آزمون	Value	Asymp. std. Error	Approx. T ^b	Approx. sig
Kendall's tau-b	۰/۰۹۳	۰/۰۴۶	۲/۰۱۷	۰/۰۴۴
Gamma	۰/۱۸۱	۰/۰۸۸	۲/۰۱۷	۰/۰۴۴

آزمون‌های انجام شده کندال b با همبستگی ۰/۰۹۳ و آزمون گاما با همبستگی ۰/۱۸۱ نشان می‌دهد که به احتمال ۹۵ درصد این دو متغیر با همدیگر ارتباط دارند و افرادی که سرمایه اجتماعی بالایی دارند احساس امنیتشان نیز بالاتر است. فرضیه ۲ درباره رابطه احساس امنیت پاسخ‌گویان و اعتماد اجتماعی آنان است که نتایج آزمون این دو متغیر در جداول ذیل آورده شده است:

جدول ۸. درصد ارتباط بین اعتماد اجتماعی و احساس امنیت پاسخ‌گویان

ردیف	اعتماد اجتماعی / احساس امنیت	زیاد	متوسط	کم	جمع
۱	زیاد	۴۶	۳۵/۹	۳۱/۴	۳۷/۷
۲	متوسط	۳۹/۱	۴۹/۴	۵۱	۴۷/۲
۳	کم	۱۴/۹	۱۴/۷	۱۷/۶	۱۵/۲
۴	جمع	۲۳/۶	۶۲/۶	۱۳/۸	۱۰۰

جدول ۹. آزمون ارتباط بین اعتماد اجتماعی و احساس امنیت پاسخ‌گویان

آزمون	value	Asymp.std.Error	Approx.T ^b	Approx.sig
Kendall's tau-b	۰/۰۷۷	۰/۰۴۹	۱/۵۷۴	۰/۱۱۵
Gamma	۰/۱۳۳	۰/۰۸۴	۱/۵۷۴	۰/۱۱۵

همان گونه که جدول فوق نشان می‌دهد، با این که هر دو آزمون گاما و کندال b هم‌بستگی تقریباً خوبی را نشان می‌دهند، اما به سبب سطح معناداری ۰/۱۱۵ هیچ‌یک از این آزمون‌ها رابطه بین اعتماد اجتماعی و احساس امنیت پاسخ‌گویان را تأیید نمی‌کنند. بنابراین، این فرضیه رد می‌شود.

سومین فرضیه درباره رابطه بین روابط اجتماعی افراد و احساس امنیت آنهاست که نتایج آزمون این دو متغیر در ادامه آمده است:

جدول ۱۰. درصد ارتباط بین روابط اجتماعی و احساس امنیت پاسخ‌گویان

ردیف	روابط اجتماعی / احساس امنیت			
	زیاد	متوسط	کم	جمع
۱	۲۹/۱	۴۵/۲	۴۰/۷	۳۷/۷
۲	۵۵/۱	۴۰/۸	۴۲/۶	۴۷/۲
۳	۱۵/۸	۱۴	۱۶/۷	۱۵/۲
۴	۴۲/۸	۴۲/۵	۱۴/۶	۱۰۰

جدول ۱۱. آزمون ارتباط بین روابط اجتماعی و احساس امنیت پاسخ‌گویان

آزمون	value	Asymp. std. Error	Approx. T ^b	Approx. sig
Kendall's tau-b	-۰/۰۹۶	۰/۰۴۷	۲/۰۴۴	۰/۰۴۱
Gamma	-۰/۱۵۵	۰/۰۷۶	۲/۰۴۴	۰/۰۴۱

جدول فوق نشان می‌دهد که آزمون گاما نشان‌دهنده وجود هم‌بستگی $-۰/۱۱۵$ و آزمون کندال b هم‌بستگی $-۰/۰۹۶$ است که به احتمال ۹۵ درصد این فرضیه، که بین روابط اجتماعی و احساس امنیت پاسخ‌گویان ارتباط وجود دارد، تأیید می‌شود (البته به صورت معکوس). یعنی هرچه روابط اجتماعی افراد بیش‌تر می‌شود، احساس امنیت آن‌ها کاهش می‌یابد. بنابراین، افرادی که برون‌گرا هستند و با افراد جامعه در ارتباط‌اند احساس ناامنی بالاتری دارند و افرادی که درون‌گرا هستند و روابط اجتماعی‌شان کم‌تر است کم‌تر در معرض آسیب‌های اجتماعی قرار دارند و در نتیجه احساس امنیتشان هم بالاتر است.

آخرین فرضیه درباره رابطه بین مشارکت اجتماعی افراد و احساس امنیت آن‌هاست که نتایج به‌دست‌آمده از آزمون آن در جداول ذیل آمده است.

جدول ۱۲. درصد ارتباط بین مشارکت اجتماعی و احساس امنیت پاسخ‌گویان

ردیف	مشارکت اجتماعی / احساس امنیت	زیاد	متوسط	کم	جمع
۱	زیاد	۴۴/۸	۳۶	۳۰/۲	۳۷/۷
۲	متوسط	۴۵/۵	۴۸/۹	۴۶/۹	۴۷/۲
۳	کم	۹/۷	۱۵/۱	۲۲/۹	۱۵/۲
۴	جمع	۳۶/۳	۳۷/۷	۳۶	۱۰۰

جدول ۱۳. آزمون ارتباط بین مشارکت اجتماعی و احساس امنیت پاسخ‌گویان

آزمون	value	Asymp.std.Error	Approx.T ^b	Approx.sig
Kendall's tau-b	۰/۱۳۸	۰/۰۴۶	۲/۹۶۷	۰/۰۰۳
Gamma	۰/۲۱۶	۰/۰۷۲	۲/۹۶۷	۰/۰۰۳

با توجه به آزمون‌های انجام شده، نتایج نشان می‌دهد که آزمون گاما با هم‌بستگی ۰/۲۱۶ و آزمون کندال b با هم‌بستگی ۰/۱۳۸ نشان می‌دهد که به احتمال ۹۹ درصد این دو متغیر با هم ارتباط دارند و فرضیه فرعی آخر نیز تأیید می‌شود. بنابراین، هرچه مشارکت اجتماعی افراد بالاتر برود، احساس امنیتشان هم بیش‌تر می‌شود.

نتیجه‌گیری

هدف اصلی از نگارش این پژوهش بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان دختر دبیرستانی و احساس امنیت اجتماعی آنان است. برای ارزیابی الگوی نظری و دستیابی به چهارچوب تحلیلی منطبق با واقعیت چهار فرضیه تدوین شد. نتایج تحقیق نشان داد که بین دو متغیر سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان دختر دبیرستانی و احساس امنیت آنان رابطه مستقیم و مثبت وجود دارد و نشان‌دهنده این نکته است که هرچه

سرمایه اجتماعی افراد بیش‌تر باشد، حساسیت آن‌ها نسبت به مسائل مختلف ناامنی و نگرانی کم‌تر است و از احساس امنیت بیش‌تری برخوردارند. در این فرضیه برای سنجش سرمایه اجتماعی، سه متغیر اعتماد اجتماعی، روابط اجتماعی و مشارکت اجتماعی در نظر گرفته شد که بر اساس رتبه‌بندی فریدمن، ارتباط اجتماعی بیش‌ترین تأثیر را دارد. سپس مشارکت آنان و در آخر اعتماد اجتماعی دانش‌آموزان تأثیر داشته است.

مطابق با نظریات جامعه‌شناسانی مانند گیدنز، کلمن، پاتنام و فوکویاما می‌توان گفت که یکی از اصلی‌ترین مؤلفه‌هایی که احساس امنیت را ارتقا می‌بخشد و جامعه را سالم، آرام و مطلوب می‌سازد سرمایه اجتماعی است. اگر افراد سرمایه اجتماعی خود را تقویت کرده باشند، قدرت و توانمندی بیش‌تری در خود احساس کرده و متناسب با آن، احساس امنیت بیش‌تری می‌کنند. هم‌چنین سرمایه اجتماعی همکاری بین گروه‌های اجتماعی را امکان‌پذیر ساخته و باعث می‌شود که منافع همگانی مانند امنیت اجتماعی فراهم شود و به کاهش هزینه‌های نظارت نهادهای رسمی نیز منجر شود.

پیشنهادها

❖ این تحقیق نشان داد: احساس امنیت در بین جوانان و دانش‌آموزان بالا نیست و این امر می‌تواند در فعالیت‌های اجتماعی آنان و تربیت این نسل آینده‌ساز مؤثر باشد. بنابراین، مسئولان امر با توجه به ابعاد مختلف احساس امنیت از طریق به کارگیری نیروهای انتظامی بیش‌تر در مسیر تردد دانش‌آموزان و با صیانت از آن‌ها تلاش بیش‌تری در افزایش احساس امنیت جوانان خصوصاً دختران داشته باشند.

❖ با توجه به نتایج پژوهش، دانش‌آموزان به اعضای خانواده، دوستان و اقوام خود بیش‌تر از دولت و نهادهای اجتماعی اعتماد دارند. بنابراین، مسئولان برای بالا

بردن میزان کارایی نیروی انسانی باید بخشی از اهداف سرمایه اجتماعی خود را برای بالا بردن میزان اعتماد اجتماعی مردم نسبت به دولت و سایر نهادها سازمان‌دهی کنند.

❖ برنامه‌ریزی مدارس از جمله تشکیل گروه‌ها و انجمن‌های مختلف فرهنگی و علمی با مشارکت داوطلبانه دانش‌آموزان می‌تواند موجب افزایش سرمایه اجتماعی در مدارس و به تبع آن احساس امنیت در جامعه شود.

❖ به دست‌اندرکاران آموزشی توصیه می‌شود: مراکز آموزشی در صورتی می‌توانند موجد سرمایه اجتماعی و به تبع آن احساس امنیت شوند که بیش‌تر روحیه همکاری و هدایت‌کننده داشته باشند تا روحیه کنترل‌کننده؛ زیرا سرمایه اجتماعی به عنوان عنصری مهم برای افزایش احساس امنیت به فراهم بودن بستری نیاز دارد که افراد به فعالیت در مسیرهایی تشویق و ترغیب شوند که آن فعالیت‌ها به خلق، نگهداری و بسط شبکه‌ها بینجامد.

منابع

- احمد آقایی، جعفر. (۱۳۸۱)، «نقش شورای اسلامی در افزایش مشارکت روستاییان در طرح‌های توسعه بررسی عوامل و منابع»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد* دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری. (۱۳۸۲)، «سرمایه اجتماعی و توسعه روستایی»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه تهران.
- اسلامی، علی‌رضا. (۱۳۸۹)، «امنیت در قرآن»، *فصلنامه تخصصی علوم سیاسی*، ش ۳۳.
- اکبری، غضنفر. (۱۳۸۵)، «سرمایه اجتماعی و حکمرانی شهری»، *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، ش ۸۳.
- بیات، بهرام. (۱۳۸۸)، *جامعه‌شناسی امنیت*، تهران: انتشارات امیرکبیر.

- بیات، بهرام. (۱۳۸۶)، «رابطه بین متغیرهای اجتماعی و احساس امنیت»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*.
- پاتنام، روبرت. (۱۳۸۰)، *دموکراسی و سنت‌های مدرن*، ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران: دفتر مطالعات و تحقیقات سیاسی وزارت کشور.
- ترنر، جان‌اتان (۱۳۷۳)، *ساخت نظریه‌های جامعه‌شناختی*، ترجمه عبدالعلی لهسایی‌زاده، شیراز: انتشارات نوید.
- توسلی، غلامعباس. (۱۳۸۴)، «سرمایه اجتماعی، ثروت نامرئی»، نشریه حیات نو اقتصادی.
- جهان‌آرا، ثریا و همکاران (۱۳۹۰)، «بررسی سرمایه اجتماعی با احساس امنیت اجتماعی در میان مادران کودکان کم‌توان ذهنی»، *نشریه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، ش ۸.
- دلاور، علی. (۱۳۷۸)، *مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی*، تهران: انتشارات رشد.
- ربیعی، علی. (۱۳۸۳)، *مطالعات امنیت ملی و دفاع از ارزش‌ها*، تهران: انتشارات سازمان عقیدتی - سیاسی ناجا.
- سعادت، رحمان. (۱۳۸۵)، «تخمین سطح و توزیع سرمایه اجتماعی استان‌ها»، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ش ۲۳.
- شجاعی باغینی، محمدمهدی. (۱۳۸۷)، *مبانی مفهوم سرمایه اجتماعی*، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۷۹). *بررسی سرمایه اجتماعی و حفظ آن*، ترجمه غلام‌عباس توسعی، تهران: جهان امروز.
- فوکویاما، فرانسیس. (۱۳۸۲)، «سرمایه اجتماعی»، ترجمه سعید شریعتی، *روزنامه اندیشه یاس*، ش ۸۲ و ۸۳.

- کلمن، جیمز. (۱۳۷۷)، *بنیادهای نظریه اجتماعی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.

- گیدنز، آنتونی. (۱۳۷۳)، *جامعه‌شناسی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.

- گیدنز، آنتونی. (۱۳۷۷)، *پیامدهای مدرنیت*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر مرکز.

- گیدنز، آنتونی. (۱۳۷۸)، *تجدد و تشخیص*، ترجمه ناصر موفقیان، تهران: نشر نی.

- لاندین، رابرت ویلیام. (۱۳۷۸)، *نظریه‌ها و نظام‌های روان‌شناسی*، ترجمه یحیی سیدمحمدی، مؤسسه نشر ویرایش.

- محسنی تبریزی، علیرضا. (۱۳۸۰)، «بررسی مفهوم اعتماد با رویکرد روان‌شناسی اجتماعی»، *نمایه پژوهش*، ش ۱۸، سال پنجم.

- مرجایی، سیدهادی (۱۳۸۴)، «سنجش و بررسی سرمایه اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه‌ها»، *مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی*.

- مستوفی، اکرم. (۱۳۸۹)، «رابطه هویت اجتماعی زنان و احساس امنیت»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی: دانشگاه آزاد اسلامی*.

- ولکاک، مایکل و نارایان دیپا (۱۳۸۴)، «سرمایه اجتماعی و تبعات آن برای نظریه سیاسی»، *مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه*، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، تهران: شیرازه.

- P. Bourdieu. (1985), *The Forms of Capital* in J. Richardson (ed): hand book of theory and research for the sociology of education, New York: green

- F. Fukuyama. (1999), *The Great Disruption: Human nature and the reconstitution of social order*, New York: Free Press.

- S. Haffman. (1918), *Security in the Age of Tubulence*, mean of response in third world conflict and internation secyrity sdelpers, no. 167.
- T. X. Karner. (2004), *Social Capital in Encyclopedia of sociology*, second edition.
- Qiaobing. (2009), *Effect of Social Capital on the Psychosocial Adjustment of Chinese Migrant Children, proquest dissertations and thesis*, united stated California: university of southern California